

Авраменко Ніна Дмитрівна
вчителька історії Лосинівської
загальноосвітньої школи I-III ступенів
Лосинівської селищної ради,
керівник гуртка історичного профілю
ОКПНЗ «Чернігівська МАН учнівської
молоді»

Тема: Вжити не можна загинути.

Мета: показати реалії сталінської репресивної системи 1930-1940-х років у СРСР через призму життя Хаї-Леї Кац (Детінко); визначити джерела стійкості та стратегії виживання ув'язнених у таборах ГУЛАГу; характеризувати зміст понять «репресії», «терор», «Голокост», «сіонізм», «ГУЛАГ», «Гашомер гацаір»; розвивати у здобувачів освіти вміння аналізувати візуальні джерела інформації, співставляти різні джерела інформації; виховувати емпатію, почуття доброти, людяності, поваги до інших думок та суджень.

Завдання:

- Використовуючи документальний фільм «Переживши сталінський ГУЛАГ», матеріали Trans. History, Інтернет-ресурси, поглибити знання здобувачів освіти про репресивну систему в СРСР у 1930-1940-х роках;
- Формувати вміння аналізувати текстові та візуальні джерела інформації;
- Продовжити формування навичок критичного мислення через дослідження різних джерел інформації;
- Закріпити навички роботи в групі;
- Виховувати у членів гуртка емоційне співпереживання, співчуття до людей, яким довелося пережити репресії, Голокост.

Очікувані результати.

Після цього заняття учні зможуть:

- Критично аналізувати, порівнювати та оцінювати джерела інформації, відрізняти факти від інтерпретації;
- Пояснювати мету й наслідки репресій 1930-1940-х років;
- Оперувати історичною термінологією, набутими вміннями;
- Аргументовано висловлювати власну думку щодо джерел стійкості та стратегії виживання ув'язнених таборів ГУЛАГу.

Обладнання: мультимедійний комплекс; фільм «Хая-Лея Детінко: Переживши сталінський ГУЛАГ»; доступ до мережі Інтернет; аудіозапис пісні «Широка страна моя родная» (муз. І. Дунаєвського, сл. В. Лебедева-Кумача); мультимедійна презентація; роздаткові матеріали для роботи в групах, листи ватману, маркери.

Цільова аудиторія: члени гуртка ОКПНЗ «Чернігівська МАН учнівської молоді» що функціонує у Лосинівській загальноосвітній школі I-III ступенів Лосинівської селищної ради

Випереджувальне завдання для здобувачів освіти: переглянути фільм «Хая-Лея Детінко: Переживши сталінський ГУЛАГ» (<https://trans-history.org/uk/filmi/#group>); підготувати невеликі повідомлення за термінами та поняттями фільму.

Вікова категорія: учні 10-11 класів

Тривалість заняття: 90 хвилин

Хід заняття

Вступ

1936 рік. У кінотеатрах Радянського Союзу з успіхом демонструється музичний фільм режисера Григорія Александрова «Цирк», головну роль у якому зіграла актриса Любов Орлова. Родзинкою фільму стала «Пісня про Батьківщину» композитора Ісаака Дунаєвського на слова поета Василя Лебедева-Кумача.

Фрагмент аудіозапису «Пісні про Батьківщину», музика І. Дунаєвського, слова В. Лебедєва-Кумача. (Слайд 4).

Пісня стала улюбленою і швидко набула статусу народної. Для багатьох радянських людей вона стала особистим гімном.

Запитання. Які емоції викликає у вас ця пісня?

Орієнтовні відповіді учнів: оптимізм, упевненість у завтрашньому дні, гордість за свою Батьківщину; пісня ніби надихає людей, веде за собою.

I. Мотивація

Хаї-Леї Кац тоді виповнилося 16 років. Єврейська родина жила у місті Рівне, яке на той час входило до складу Польщі. Місто було поліетнічним – тут проживали українці, росіяни, поляки, німці. Головною етнічною групою міста були євреї. (Слайд 5).

Безтурботне дитинство, сповнена мрій юність. Безумовно, вона знала про існування СРСР, проте мріяла про зовсім іншу країну – Палестину.

Коротка довідка. З уроків історії у школі знаємо, що єврейському народу понад три з половиною тисячі років. Тривалий час він не мав власної державності, проте зумів зберегти мову, релігію, традиції, почуття приналежності до окремого народу. Впродовж свого існування був підданий гонінням та погромам. Тому й виник національний рух за об'єднання євреїв та створення єврейської держави на його історичній батьківщині. Цей рух має назву сіонізм. Такі ідеї мали поширення і на західноукраїнських землях. Їх підтримувала єврейська молодь. Хая була членом однієї з таких організацій – «Гашомер гацаір». (Слайд 6).

Орієнтовне повідомлення учня про організацію «Гашомер гацаір».

«Гашомер гацаір» – це молодіжний сіоністський рух, що був створений у 1916 році у Відні і ставив за мету підготовку молоді до переселення у Палестину. Це був скаутський рух, в основу якого було покладено активну трудову діяльність молоді,

долучення до єврейської культурної спадщини, фізичне виховання. Мовою спілкування був іврит.

Вчитель

Самостійність дівчина почала проявляти уже в юному віці. Щоб не залежати фінансово від батьків, почала працювати репетитором для молодших дітей з єврейських сімей. Не знайшовши порозуміння з учителем, який, на думку Хаї, ставився до неї прискіпливо, у 16 років залишила школу. (Слайд 7).

Наступним кроком стало навчання швейній справі. Тоді, в далекому 1936 році, вона й подумати не могла, як знадобляться їй ці знання й уміння в майбутньому. (Слайд 8).

«Спочатку ми жили досить бідно в Рівному, але потім бізнес мого батька (біржова торгівля) почав процвітати, і він зміг купити кілька будинків для сім'ї. Згодом ми переїхали у великий будинок з 12 кімнатами, не рахуючи кухонь. Ми жили на другому поверсі в трикімнатній квартирі, а решту кімнат здавали в оренду для отримання додаткового прибутку. У тому будинку ми жили до 1941 року».

Що стало причиною кардинальних змін у житті родини Кац наприкінці 1930-х років? Як змінилося життя Хаї-Леї? Які випробування довелося їй пережити? Звідки черпала сили, щоб вистояти?

На ці та інші запитання ми дамо відповідь у ході нашого заняття. Ми станемо дослідниками життєвого шляху єврейської дівчини на ім'я Хая-Лея Кац (Детінко). У підсумку маємо виконати завдання, що винесене у тему нашого заняття: «Вижити не можна загинути»: де поставити розділовий знак?

II. Основна частина

Вчитель

Щороку у третю неділю травня в Україні відзначається національний День пам'яті жертв політичних репресій. Для радянської країни вони почалися з

утвердженням влади більшовиків на чолі з Володимиром Леніним у жовтні 1917 року. На мешканців західноукраїнських земель, Волині поширені у 1939 році, коли Червона армія вступила на цю територію.

Школярі поділяється на чотири групи, кожна з яких має пройти чотири станції. Слайд 9).

1 станція – робота з учителем;

2 станція – робота зі спогадами Хаї-Леї Детінко 1939-1941 років та документальними джерелами;

3 станція – робота зі спогадами Хаї-Леї Детінко про її перебування у таборах ГУЛАГУ;

4 станція – робота з Інтернет-ресурсами та складання схеми «Способи виживання в'язнів ГУЛАГУ».

Учні виконують завдання, переходячи від станції до станції. Час виконання завдань –10 хвилин. *Короткі записи відповідей* на запитання на аркушах ватману.

Перша станція. Робота з вчителем.

Працюючи з вчителем, учні знайомляться з матеріалами про систему репресій у Радянському Союзі та поширення їх на новоприєднані у 1939 році українські землі.

1. Пояснити терміни: ГУЛАГ, репресії, терор.

2. З якою метою проводилися репресії проти населення українських земель?

Хто став їх жертвами?

3. Назвіть наслідки репресивних дій влади.

Друга станція. Робота зі спогадами Хаї-Леї Детінко 1939-1941 років та документальними джерелами

Завдання.

1. Проаналізувати спогади Хаї-Леї Детінко про встановлення радянської влади у Рівному. «Додаток А».

2. Визначити підстави для її арешту. «Додаток Б».

3. З'ясувати причини термінової евакуації ув'язнених із міста Рівне.

«Додаток В».

4. Опрацювати документальні джерела та співставити їх із спогадами Хаї-Леї Детінко. «Додаток Г».

Третя станція. Робота зі спогадами Хаї-Леї Детінко про її перебування у таборах ГУЛАГУ.

Завдання.

1. Проаналізувати спогади Хаї-Леї Детінко про її перебування у таборах ГУЛАГУ. «Додаток Д».

2. Визначити емоційний стан ув'язненої, стратегії виживання.

Четверта станція. Завдання. Використовуючи Інтернет-ресурси, скласти схему «Способи виживання в'язнів ГУЛАГУ».

Оксана Кісь. Про практики виживання у ГУЛАГУ. <https://zbruc.eu/node/81881>

Жінки ГУЛАГУ: вижити – значить перемогти

<https://www.radiosvoboda.org/a/28840753.html>

III. Захист виконаних завдань

1 станція. *Орієнтовні відповіді учнів.*

Терор –неприховане насилля представників влади з використанням державного апарату проти народу з метою придушення не тільки опозиції, але й всього загалу, з метою викликати жах і залишити думки про опір.

Репресії – каральні заходи, покарання, вжиті державними органами. Репресії — це комплекс заходів з арештів, розстрілів і переселення великих мас людей.

ГУЛАГ – у СРСР у 1934-1956 роках підрозділ НКВС, який керував системою виправничо-трудоих таборів.

Репресії використовувалися владою з метою ліквідувати організовану опозицію, будь-яке особисте інакомислення у лавах партії і у всій країні; забезпечити державу через систему ГУЛАГу безплатною робочою слою; тримати під пильним контролем і наглядом суспільство. Жертвами репресій стали представники усіх верстви населення. Пік репресій припадає на 1937-1938 роки. Наслідки репресій: атмосфера страху в суспільстві, загибель багатьох людей, всеохоплюючий контроль над усіма сферами життя людей.

2 станція. *Орієнтовні відповіді учнів.*

1) 17 вересня 1939 року Червона армія перейшла польський кордон і захопила територію Західної України. Відразу розпочалося насадження радянських порядків та радянського способу життя на новоприєднаних землях. Родина Кац позбавилася своїх статків, батько залишився без роботи. Хая-Лея не змогла здійснити свою мрію – виїхати у Палестину, тому змушена була шукати роботу.

2) Прихід радянської влади на територію Західної України унеможлилював функціонування будь-яких громадських організацій, які існували у Польщі. Із перших днів існування нова влада розпочала їх ліквідацію та арешт учасників. «Гашомер гацаір» було визнано антирадянською організацією. Тому Хаю -Лею було заарештовано та ув'язнено.

3) 22 червня 1941 року нацистська Німеччина напала на Радянський Союз. Ворог просувався дуже швидко углиб країни. Тому каральними органами приймається рішення про перевезення частини увязнених у східні райони країни. Частину увязнених було розстріляно. Хая-Лея розповідає, що дорога на схід була дуже важкою, не усі змогли її витримати. Багато хто загинув від хвороб, виснаження, голоду.

4) Ми проаналізували матеріали, вміщені у книзі «Реабілітовані історією. Рівненська область. Книга 1». Згідно документальних джерел існував план евакуації в'язнів з в'язниць західних областей України, затверджений 24 червня 1941 року.

Чотири рівненські в'язниці повинні були відправити своїх в'язнів у Нерчинськ, Камишин, Володимир та Омськ. Для цього планувалося використати 49 вагонів. До початкового плану евакуації 27 червня було внесено зміни: тепер станціями призначення для рівненського етапу вважались Тюмень, Камишин і Володимир, кількість необхідних вагонів – 32. Спецповідомлення, відправлене з Києва до Москви 28 червня 1941 року, фіксує, що 24 червня о 20 годині з Рівненської області було відправлено ешелон з 651 в'язнем, який 26 червня щ 10 годині прибув у Ніжин. На шляху слідування ешелону 25 червня о 13 годині біля станції Корачі він був обстріляний з літаків супротивника. Під час обстрілу вбито 5 і поранено 12 в'язнів. Їх мали зняти з поїзда і розмістити у в'язниці міста Конотоп. Пунктом подальшого слідування ешелону визначалася станція Камишин. У зведенні про хід евакуації від 19 серпня 1941 року також названо Камишин Сталінградської області як пункт призначення в'язнів Рівненської області.

У відомості вибуття і руху ешелонів з евакуйованими із в'язниць прифронтової смуги в'язнями вказано, що ешелон з Рівного у кількості 550 в'язнів прибув до Камишина і прийнятий у в'язницю №3 УНКВС Сталінградської області. В дорозі ешелон обстріляний з повітря: вбито 6 осіб, поранено – 14 в'язнів. Слідство у справах етапованих осіб відновлено/продовжено лише на початку 1942 року. Вироки засудженим особлива комісія при НКВС почала виносити з квітня 1942 року, до того ж переважаючий термін ув'язнення дорівнював десяти рокам виправно-трудова таборів.

Таким чином, документальні джерела дають можливість, по-перше, підтвердити факти, наведені у спогадах Хаї-Леї Детінко; по-друге, доповнити їх конкретними датами і новими фактами; по-третє, встановити, що у червні 1941 року ешелон з ув'язненою дівчиною перебував на станції Ніжин, що за 25 кілометрів від селища Лосинівка. Очевидним є той факт, що в умовах початку радянсько-німецької війни репресивна система діяла безвідмовно: частину в'язнів було розстріляно, а

частину – відправлено углиб країни. Ці люди відбували покарання, коли їм ще навіть не було винесено вироки.

3 станція. *Орієнтовні відповіді учнів.*

1) Хая-Лея Детінко у спогадах зазначає, що за вироком вона отримала 10 років виправно-трудових таборів та відбувала покарання у 11 таборах. Зокрема, вона перебувала у місті Тавда Східно-Уральського ВТТ, організованого у 1942. Дислокація: Свердловська область – м.Тавда. В'язні займалися заготівлею лісу, вантажно-розвантажувальними роботами, будівництвом тощо. Проте саме професія швачки, якою вона оволоділа напередодні війни, допомогло їй уникнути важких робіт. Вважаємо, що Хаї-Леї Детінко довелося багато працювати, проте це була робота у швейній майстерні. (Слайд 10).

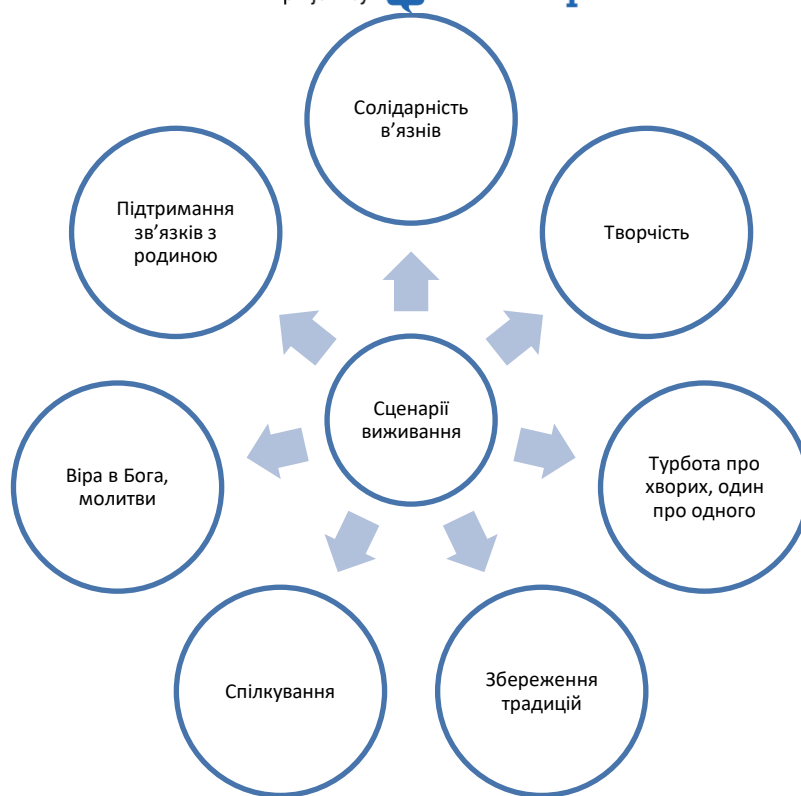
2) На емоційний стан ув'язненої впливали декілька чинників: статус ув'язненої; неволя; відсутність складу злочину у її діях, тобто, участь у організації «Гашомер гацаїр»; невідомість про долю родини, яка залишилася у місті Рівне; важкі умови життя у таборі, неприйнятні побутові умови; неможливість займатися улюбленою справою, бути у колі друзів, родини, створити власну сім'ю; несправедливість. Проте було й те, що додавало їй стійкості, бажання не втратити своєї особистості. Вважаємо, що робота давала їй можливість на деякий час забувати за негаразди життя; у неї були подруги, з якими могла ділитися своїми переживаннями, мріями, думками. Допомагала релігія. Важким ударом для Хаї-Леї стала звістка про долю родини, яка загинула у роки Другої світової війни, – вона навіть захворіла. Але щастям було те, що залишився живим брат Арон, отже, вона мала родину. (Слайд 11).

4 станція. *Орієнтовні відповіді учнів.*

Проаналізувавши Інтернет-ресурси, учні складають схему «Сценарії виживання ув'язнених таборів ГУЛАГу»

TRANS HISTORY

A project by centropa

IV. Підведення підсумків. Висновки.

Спогади Хаї-Леї Кац (Детінко), попри їх гіркоту, мають щасливе закінчення: дівчина зустріла тут свою долю, вийшла заміж, стала мамою. Лише у 1957 році вона змогла покинути місця заслання, відновити звичне життя. У 1962 році Хаю Нахманівну Кац було реабілітовано [7, ст. 174].

Проте ця жінка навряд чи змогла б узяти своїм особистим гімном «Пісню про Батьківщину» І. Дунаєвського на слова В. Лебедєва-Кумача, хоча на власному досвіді переконалася, наскільки безкрайною та великою була її нова батьківщина. Адже навіть у маленькій Польщі не було заборонено діяльність різноманітних молодіжних організацій на зразок «Гашомер гацаїр», а її родина не зазнала тих гонінь, поневірянь, труднощів, які випали на їхню долю у СРСР, країні, «де так вільно дихалося людині». Позбавляючи людину волі, радянська система намагалася її зламати, перемогти.

Ми дослідили життя Хаї-Леї Кац (Детінко), з'ясували, що така доля була уготована багатьом громадянам багатонаціонального СРСР. Визначили джерела стійкості та стратегії виживання ув'язнених у таборах ГУЛАГу. Тому можемо дати відповідь на проблемне питання нашого заняття. «Вижити не можна загинути»: де поставити розділовий знак? Чому саме такою є ваша відповідь?

Орієнтовні відповіді учнів.

Хая-Лея Кац (Детінко) повернулася у Рівне у 1957 році. 16 років вона провела у сталінських таборах. Проте змогла залишитися цілісною особистістю. Її розповіді свідчать, що вона зберегла притаманну їй систему цінностей, релігійні традиції, її фото 1945 року показують, що вона не втратила жіночності. У спогадах немає згадки про протести і боротьбу. Проте, ми вважаємо, що перебування у таборах – це була щоденна боротьба за життя, за можливість залишатися собою, не втратити віру у повернення до нормального життя. Її спогади можна розцінювати як документальне підтвердження злочинів тоталітарного режиму. Тому розділовий знак – крапка – слід поставити після слова «Вижити». Вижити, щоб прожовжити життя у нових умовах. Вижити, щоб подарувати нове життя, – і у 38 років вона стала мамою. Вижити, щоб донести до нащадків свої спогади як попередження нащадкам: таке не повинно повторитися!

Вчитель

Тему сталінських репресій ми вивчали на уроках історії. Що нового ви дізналися сьогодні на занятті?

Орієнтовні відповіді учнів

Це була розповідь про репресії в СРСР через призму життя людини – Хаї-Леї Детінко. Це урок того, як навіть у нелюдських умовах життя можна зберегти себе як особистість, не зламатися, зберегти людяність. Вона обирала стратегії виживання, намагалася забезпечити власні інтереси та потреби, використовуючи доступні (часто мізерні) можливості і ресурси.

Вчитель

Невідомо, як склалося б життя цієї жінки, якби вона залишилася у окупованому нацистами місті Рівне. Можливо, стала б жертвою Голокосту, як батьки, або ж врятувалася, як брат Арон. Але очевидним є те, що тоталітарні режими вбачали в ній свого ворога: сталінський – за участь у «антирадянській» організації, а нацистський – за національною ознакою. Сталінський режим намагався зламати її волю, нацистський міг би знищити фізично. Доля дарувала їй життя. І продовження у дітях і онуках.

Список використаних джерел та літератури

1. Гашомер гаціір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B0%D1%88%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80_%D0%93%D0%B0%D1%86%D0%B0%D1%97%D1%80
2. История одной песни. «Широка страна моя родная». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pikabu.ru/story/istoriya_odnoy_pesni_quotshiroka_strana_moya_rodnaqu_ot_1936_god_pesnya_o_rodine_5958716
3. Жінки ГУЛАГу: вижити – значить перемогти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28840753.html>

4. Кісь О. Про практики виживання у ГУЛАГУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/81881>
5. Прокопович Т. Культурно-мистецький простір поліетнічного міста: Рівне між двома світовими війнами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2016_3_32
6. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Рівненська область. – Кн. 1. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006.
7. Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Рівненська область. – Кн. 5. – Рівне: ПП ДМ, 2014. – 604 ст.
8. Східно-Уральський ВТТ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE-%D0%A3%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%92%D0%A2%D0%A2
9. Хая-Лея Детінко. Інтерв'ю. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trans-history.org/uk/intervyu-uk/haya-leya-detinko/>
10. Хая-Лея Детінко. «Переживши сталінський ГУЛАГ». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://trans-history.org/uk/filmi/>
11. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://trans-history.org/uk/>

Додатки

Додаток А

Спогади Хаї-Леї Детінко про прихід радянської влади у 1939 році

У 1939 році, коли в Рівне прийшла радянська влада, мій батько влаштувався на роботу на склад на деревообробному підприємстві. Через рік його звільнили, обвинувативши в приналежності до ненависної «буржуазії», бо у нього був будинок.

Мій батько так і залишився без роботи, поки його не стратили німці, які в 1941 році знову окупували Рівне.

У 1938 році я вирішила піти стопами своєї старшої сестри Хави та вступила в кібуц у місті Слонім Барановицького району, Польща. Я сподівалася, що мені, як і Хаві, вдасться емігрувати в Ізраїль.

У кібуці люди навчалися різним професіям, щоб підготуватися до життя в Ізраїлі. 17 вересня 1939 року радянські сили окупували Барановицький район і місто Рівне, і я повернулася додому. Ми з друзями пішки пробиралися через ліси, щоб добратися до залізниці та сісти на потяг до Рівного. Всі дуже зраділи моєму поверненню.

У період радянської окупації (1939-1941pp.) НКВД започаткував у Рівному курси бухгалтерів, на які я записалася наприкінці 1939 року і потім до червня 1941 року працювала бухгалтером на НКВД.

Радянська влада відправляла поляків на будівництво магістралі Перемишль-Київ. Бухгалтерія, в якій я працювала, переміщалася разом з ними, і в 1940 році ми добралися до міста Перемишль.

То були неспокійні часи – в повітрі витав дух війни. Відпрацювавши один рік за контрактом, я попросилася додому. Керівник відділу кадрів намагався переконати мене залишитися (обіцяв підвищення і кращу зарплату), але зрештою відпустив мене додому, коли я залилася слізьми.

Моя сім'я знову зубожіла. Батько втратив роботу на деревообробному підприємстві, тож наші справи були кепські. Нарешті, в січні 1941 року, мені вдалося влаштуватися бухгалтером у державному видавництві. Я багато працювала, і мене тепло прийняли в колективі. Мене поважали та обирали на різні важливі посади. Здавалося, я знайшла своє місце в цьому новому суспільстві.

Спогади Хаї-Леї Детінко про арешт

5 червня 1941 року о 3 годині ранку в наш дім увірвалося кілька російських солдат. Вони пред'явили ордер на арешт, виписаний на моє ім'я, і почали обшук. Моя мама одразу зрозуміла, що відбувалося, і знепритомніла. Я не знала, що робити. Беллу відправили в найближчу аптеку за першою допомогою. Приклавши всю свою силу, я відкрила мамин рот і дала їй води. Коли її очі відкрилися, вона вигукнула: «Навіщо ти зробила це? Чому не дала мені померти? Вони ж тебе заберуть. Я не зможу без тебе жити!».

Після цього я більше не бачила ні батька, ні мами, ні маленької сестрички Белли.

Ми пішки йшли через усе місто до в'язниці. Коли я запитала, чому мене арештували, вони лише сказали, що дізнаюся згодом. Вони одразу відвели мене у велику кімнату, де було багато інших арештованих. В одному з них я впізнала приятеля, який розповів мені, що тієї ночі арештували семеро наших друзів. Нас звинуватили в приналежності до Гашомер Гацоїр, яку вважали антирадянською та антисіоністською організацією. Протягом кількох перших днів ув'язнення батьки передавали мені пакунки, в яких, серед іншого, були теплі зимові речі. Це мене здивувало. Я навіть подумала: «Навіщо мені такі теплі речі? Мене ж не в Сибір відправляють». Але все одно залишила весь теплий одяг. Коли мене викликали на допит, я дуже нервувалася.

Додаток В

**Спогади Хаї-Леї Детінко про початок радянсько-німецької війни
та евакуацію ув'язнених на схід**

Сімнадцять днів після мого арешту, 22 червня рівно о 4 годині ранку нас розбудила пронизливо виюча сирена. Усі в камері (а спали ми на підлозі) одразу зрозуміли, що сталося. Почалася війна. 25 червня 1941 року нас почали відправляти з Рівного далі на схід, вглиб Радянського Союзу. Нас критими вантажівками відвозили на залізничну станцію і завантажували в товарні вагони, якими перевозили худобу. Я взагалі нічого не бачила. Коли потяг проїжджав повз мій дім, хтось з тих, хто мене знав, вигукнув: «Ми проїжджаємо біля будинку Хаї!». Я не могла навіть голови висунути, щоб подивитися, бо вартові рушницями заштовхували всіх всередину.

Залізничну колію безперервно бомбили з повітря, але нам вдалося вижити. Неув'язнені українці, які були в інших вагонах, вистрибували з потяга в пошуках порятунку, коли чули сигнал повітряної тривоги. Ми ж не могли цього зробити, бо нас охороняли. Українці жестами показували німецьким пілотам, які пролітали низько над землею, що в поїзді були в'язні. Можливо, саме тому нам вдалося вижити.

Після закінчення сигналу тривоги українці підходили до кожного вагона, щоб запитати, чи не було поранених. Ось так ми і добралися до міста Камишин у Сталінградській області, де нас знову помістили в тюрму. Це була тюрма для жінок, де ми мусили по двоє спати на одному ліжку.

Почалося нове розслідування, і мене вкотре звинуватили в приналежності до сіоністської організації «Гашомер Гацоїр». Але лінія фронту ставала все ближчою, тому нас знову відправили далі на схід.

Цього разу нас помістили в баржу, на якій ми спустилися вниз по річці до міста, де було багато трудових таборів. Умови на баржі були просто жахливі. Спалахнула епідемія холери. Люди падали мертві просто на місці. Наприклад, один чоловік помер за столом, коли ми їли. Тоді загинуло багато людей. Серед них була і

моя подруга Хана, яку теж скосила холера. Я хотіла доглядати за нею, але російські солдати не дозволили мені цього зробити. Поки вона була ще жива, її відділили від здорових в'язнів. Тоді хворих відділили від здорових, і нас, вцілілих, помістили на дев'ять місяців на карантин десь в Казанській області. Здається, місто називалося Свіяга.

Мене саму скосила сильна застуда. Я навіть не могла ходити, тому мене відправили в лікарню. Як тільки мені стало трішки краще, мене відправили на роботу. Одного дня я побачила свою подругу Хану, одягнену в чоловічі штани і куртку! Я була впевнена, що вона померла! Через хворобу її одяг спалили, а натомість дали якесь дрантя. Я про неї дбала, і ми спали разом на одному ліжку. Вона була хорошою кравчиною і відкрила власний магазинчик у Свіязі. Вона багато чого мене навчила в швейній справі. Відповідно, я змогла заявити в таборі, що вмю шити, хоча мене продовжували відправляти на загальні роботи. У мене досі покалічений палець.

Додаток Г

1941, червня 28. – Спецповідомлення начальника в'язничного управління НКВС УРСР Філонова наркомові внутрішніх справ УРСР Сергієнкові та начальниковві в'язничного управління НКВС УРСР Нікольському про винищення та евакуацію в'язнів у в'язницях Волинської, Ровенської, Тернопільської, Львівської та Чернівецької областей

Цілком таємно

Народному комісарові внутрішніх справ

Старшому майору державної безпеки

Тов. Сергієнко

Начальнику в'язничного управління НКВС УРСР

Тов. Нікольському

Місто Москва

Спецповідомлення

«Про становище у в'язницях Волинської, Ровенської, Тернопільської,
Львівської та Чернівецької областей»

...Ровенська область

Із в'язниць Ровенської області о 20.00 24.VI.41 року було відправлено ешелон з 651 ув'язненими, що о 10.00 годин 26.VI.41 прибув до міста Ніжин.

Ув'язнених конвоювали 25 наглядачів і 15 міліціонерів, під час руху ешелона до Ніжина о 13.00 годин 25.VI.41 р. поблизу станції Корачі його було обстріляно із літака противника, під час обстрілу ешелона було убито 5 і поранено 12 ув'язнених, окрім цього загинула дружина ДПНТ в'язниці №1 Ноздрунова, яка супроводжувала ешелон. Вжиті заходи для перевідправки цього ешелона на станцію Камишин Пензенської дороги. Поранених дано вказівку Начальнику В'язничного Відділення УНКВД по Сумській області зняти і розмістити у в'язниці міста Конотоп, ізолювавши їх від решти ув'язнених.

Джерело: Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Рівненська область. – Кн. 1. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006. – С. 83-84.

Додаток Д

Спогади Хаї-Леї Детінко про перебування у таборах ГУЛАГу та на засланні

За чотири роки я побувала в 11 різних таборах. Нарешті мені оголосили вирок: 10 років загального режиму та ще п'ять років заслання. Коли я почула вирок, я просто стояла і шепотіла: «Десять років! Десять років!». Жінка-охоронець дала мені своє фото і сказала: «Візьми, Кац. Це тобі на згадку». У мене досі є ця світлина.

Після оголошення вироку мене відправили на каторжні роботи в місто Тавда, яке входило у Схід Ураллаг – змішаний табір для чоловіків і жінок. Спочатку мене поставили виконувати важку роботу, але через кілька днів, коли дізналися, що я вмю шити, дозволили стати швачкою.

9 травня 1945 року нас зібрав начальник табору та повідомив, що війна закінчилася, і ми перемогли. Але для нас нічого не змінилося.

У 1946 році мене приїхав провідати мій брат Арон. Він якимось дивом вижив і повсюди мене шукав. Коли він мене знайшов, то спромігся отримати дозвіл на відвідини.

Я завчасно дізналася про його приїзд і встигла списати цілий зошит на івриті, де детально переповіла, що зі мною сталося, і назвала свою розповідь «Вижила лише я». Коли я вручила Арону зошит, він запитав: «Що мені робити: чекати на тебе чи їхати до Польщі?».

У той час поляки мали можливість повернутися на Батьківщину, і я йому порадила їхати без зволікань. У нього вже були дружина і дитина. З Польщі Арон з сім'єю переїхав до Німеччини, де став директором єврейської загальноосвітньої школи. Коли випала нагода, він виїхав в Ізраїль. Перші п'ять років вони ледве зводили кінці з кінцями, але Арону вдалося здобути додаткову освіту, і згодом він став вчителем математики.

Арон працював вчителем математики до виходу на пенсію. Зараз він живе в місті Холон, що біля Тель-Авіва, і ми часто переписуємося. Його син Натан живе у кібуці. Коли Арон сказав мені, що наші батьки і маленька сестричка Белла загинули в рівненському гетто, я серйозно захворіла. Сам Арон дивом вижив. На нервовому ґрунті я злягла з кропивною лихоманкою і більше року пролежала в лікарні, після чого повернулася на роботу в швейну майстерню. Усі до мене добре ставилися. Вільні робітниці порадили мені підвищити кваліфікацію, щоб я мала право не лише шити, але й кроїти.

У 1951 році, за три місяці до закінчення мого тюремного терміну, мене помістили в табір суворого режиму в Мордовії – Сталін видав указ про переміщення всіх «політичних» в'язнів у табори суворого режиму. Ми добралися до Красноярська і потім на баржі поплили вверх по річці Єнісей до поселення Маклаково [*зараз це місто Лісосибірськ*]. Поселення було великим з добре розвиненою лісовою промисловістю.

Там я відкрила власну майстерню з пошиття одягу. Усі в селі мене знали. Так почалося моє життя на засланні. Ні роботи, ні грошей мені не бракувало. Я винайняла квартиру, купила швейну машинку та почала жити нормальним життям.

Джерело: <https://trans-history.org/uk/intervyu-uk/haya-leya-detinko/>